

Uit: *Fons verborum. Feestbundel voor prof. dr. A.M.F.J. (Fons) Moerdijk aangeboden door vrienden en collega's bij zijn afscheid van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie*. Onder redactie van Egbert Beijk e.a. Leiden: Instituut voor Nederlandse Lexicologie & Amsterdam: Gopher 2009, 73-83. ISBN 9789051796551

VREEMDE WOORDEN, VALSE VRIENDEN Over het woordenboek van het *Leeg Duits* (Low Dutch)¹

Jan Noordegraaf (Vrije Universiteit Amsterdam)

*low dutch Tongue: skachnechtatichróhnenóte*²

1. Inleiding

Februari 1648. In Nieuw Amsterdam wordt bekend dat commies Harmen Meyndertsz van den Bogaert op zijn vlucht uit Fort Oranje door het ijs van de Hudson was gezakt en jammerlijk verdronken. Van den Bogaert was eind 1647 in flagranti betrapt op sodomie met de slaaf Tobias. Gevlucht naar de Mohawks was hij, na een spectaculaire *shoot out*, door een volhardende Nederlandse posse gearresteerd en opgesloten in Fort Oranje, ten zuiden van het latere Beverwijk, nu Albany, om er zijn berechting af te wachten. Gouverneur Stuyvesant wilde daar zelf bij aanwezig zijn en Van den Bogaert wist al hoe diens oordeel zou uitvallen. Een mooi scenario voor een film van Paul Verhoeven.

Onder de papieren van de ongelukkige bevond zich het verslag van de reis door het gebied van de Mohawks die hij in de winter van 1634-1635 gemaakt had, samen met twee andere dienaren van de West-Indische Compagnie. Waarschijnlijk heeft een van hen, Jeronimus dela Croix, een kopie daarvan naar Amsterdam gebracht. Ook zou Dela Croix in een afzonderlijke brief gerapporteerd hebben over deze expeditie (Van Loon 1939-1940). Interessant voor lexicografen en taalkundigen is de relatief substantiële woordenlijst van de 'Maquase spraeck', de taal van de Mohawks, die in het journaal te vinden is. Die lijst bevat zo'n tweehonderd woorden die betrekking hebben op handel, dieren, lichaamsdelen en andere praktische zaken. Interessant is ook dat de vermaarde Johannes de Laet (1581-1649) in zijn *Notae ad dissertationem Hugonis Grotii De origine gentium Americanarum* (1643) een aantal woorden opneemt 'è lingua Maquaasiorum qui in ea parte Americae Septemtrionalis degunt quam nostrates vocant *Novum Belgium*, quemadmodum à Belgis nostris observata inveni' (1643: 178). Ze blijken allemaal uit de lijst van Van den Bogaert afkomstig te zijn (Jacobs 1996: 119).³

De taal van de Maquas was niet eenvoudig te leren. Bekend is het verhaal van de Nieuw-Amsterdamse predikant Johannes Megapolensis (van Mecelenburg, 1603-1669), die in zijn bekeringsijver probeerde die taal machtig te worden:

Ich make een Vocabulaer vande *Mahakuwaesche* spraecke / en waer ick by haer ben

¹ Met dank aan Van Cleaf Bachman (Lunenburg, Nova Scotia), Jan Berns (Amsterdam), Rob Naborn (Philadelphia) en Arie de Ru (Amersfoort). Deze bijdrage is een vervolg op een eerder artikel over de studie van het Leeg Duits.

² *Zeisberger's Indian Dictionary*, Cambridge 1887: 202.

³ Over De Laet en zijn ideeën over een 'basiswoordenschat' bij het vergelijken van Indianentalen zie Van Hal 2008: 309-310.

soo vraeg ick haer al hoe die dingen hieten / dan terwijl sy seer dommelijck zijn / soo kan ick 't altemet niet beduyen / wat ik hebben wil / [...] en daer is niemant die my daer te rechte kan helpen / ick [74] moet alleen daer in speculeren / om metter tijdt een *Indiaenschen Grammaticus* te worden / ick eerst bemerckende datse die woorden soo divers pronuncieerden / vraegden den Commijs vande Compagnie / wat dat beduyden / die antwoorde my dat hy 't niet en wiste / ja meynden datse hear spraecke alle 2. a 3. Jaren eens veranderden [...] (Megapolensis 1644: 45).

De Indianentalen zijn de Nederlanders blijven intrigeren. Eeuwen later bijvoorbeeld bracht oud-WNT'er C.C. Uhlenbeck (1866-1951) twee zomers door in Montana 'among the Blackfeet', in 1910 en 1911. Maar inmiddels had zich alom het fenomeen *language death* voorgedaan. 'There is always something strangely pathetic about a dying language', noteerde Uhlenbecks New Yorkse collega John Dyneley Prince (1868-1945) toen hij een woordenlijst samenstelde van een Indianentaal die nog slechts bestond 'in the memory of but a single living person' (Prince & Speck 1904: 18). Mogelijk was Prince ook door soortgelijke gevoelens bewogen toen hij rond 1910 als eerste de restanten van het koloniale Nederlands in Noord-Amerika tot object maakte van taalkundig onderzoek:⁴ dat was het Jersey Dutch, 'het Nederlands dat een klein aantal afstammelingen der zeventiende-eeuwse kolonisten nog heden ten dage aan de rechteroever van de Hudson als hun moedertaal gebruiken' (Hesseling 1913: 306). Zoals bekend, werd er toentertijd ook elders nog, in de Mohawk Valley, *upstate* New York dus, een variëteit van het Nederlands gesproken, het zogeheten Mohawk Dutch. Ik breng ze hier samen onder de noemer 'Leeg Duits' of 'Low Dutch'. Prince was overigens niet de enige die zich zowel met Leeg Duits als met Indianentalen bezig heeft gehouden, zoals we straks nog zullen zien.

2. Van woordenlijst naar woordenboek

Op de 'lijst der candidaten' voor het lidmaatschap van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, een geheim stuk voor de vergadering van 9 mei 1913, stond voorgedragen als buitenlands lid 'Dr. J. Dyncley [sic] Prince, Professor aan de Columbia University te *New York*, schrijver van eene studie over het Nederlandsch in den staat New-Jersey'. De voordracht werd gesteund door de WNT-redacteuren A. Beets en J. Heinsius en de Leidse hoogleraren D.C. Hesseling, L. Knappert en J. Verdam.⁵ Prince werd 'ingestemd', samen met zeven andere buitenlanders onder wie Sir James A.H. Murray te Oxford. Het was een bewijs van erkentelijkheid en belangstelling van Nederlandse zijde voor het werk besteed aan het Leeg Duits dat in New Jersey gesproken werd.

John Prince was beslist geen kamergeleerde. Na zijn afstuderen aan Columbia University vertrok hij in 1888 naar Mesopotamië, als kwartiermaker voor de allereerste Amerikaanse expeditie naar die regio. Hij werd er echter zo ziek dat hij bij de eerste de beste gelegenheid naar New York moest terugkeren. Daarna studeerde hij onder meer een jaar in Berlijn, promoveerde

⁴ 'So far as I know, no other philological treatise has appeared on this subject', noteert Prince (1910: 460). Den Besten & Hinskens (2005: 285) beschouwen het Jersey Dutch als een koine van Zuid-Hollandse en Zeeuwse dialecten. In 1916 had Hesseling ook al opgemerkt dat het Jersey Dutch 'duidelijk 't karakter van een oorspronkelijk Zeeuws of Zuid-Hollands dialect vertoont' (*De Nieuwe Taalgids* 10: 256).

⁵ UB Leiden, Archief MNL, Inv. no 310.

in 1892, werd hoogleraar Semitisch aan New York University en later hoogleraar Slavisch aan Columbia University in New [75] York. Prince vervulde ook diverse politieke functies in de staat New Jersey. In 1921 werd hij Amerikaans ambassadeur in Denemarken, vijf jaar later in Joegoslavië. De geleerde van Columbia University was een eminent linguïst en polyglot, zoals onder meer blijkt uit zijn veldwerk onder indianen.

In de jaren 1892-1910 had hij het Leeg Duits nog door veel mensen horen spreken, een ‘last echo of an almost forgotten period’ (1910: 460). Voor zijn artikel uit 1910 over ‘the Jersey Dutch dialect’ baseerde hij zich voornamelijk op gesprekken met een viertal bejaarde informanten, onder wie ene William De Freece, ‘aet. 75’ en een ‘excellent authority on the negro variant of the dialect’ (1910: 460). Prince beschrijft onder meer de uitspraak van het Jersey Dutch en geeft een lijst van ongeveer 600 woorden, met vertaling in het Engels.⁶ Een ‘comprehensive dictionary of the surviving words of the dialect’ (Kenney e.a. 1980: 167) zou pas tientallen jaren later vervaardigd worden.

3. Over de bronnen van het Leeg Duits woordenboek

Meer dan twintig jaar geleden heeft Jo Daan (1910-2006) er al op gewezen dat in de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw de Amerikaan Ven Bachman een serieuze poging heeft gedaan om een woordenboek van het Leeg Duits samen te stellen. Dr. Van Cleef Bachman (geb. 1939), auteur van de waardevolle studie *Peltries or Plantations. The Economic Policies of the Dutch West India Company in New Netherland 1623-1639* (1969), had bij zijn onderzoek veelvuldig gebruik gemaakt van oorspronkelijke 17^e-eeuwse WIC-manuscripten. Ook liet hij in zijn ‘preface’ merken dat hij geïntrigeerd was door het feit dat ‘Low Dutch, the descendant of the language of the New Netherlanders, was surviving with considerable vigor in many rural areas *two hundred years* after the English conquest’ (Bachman 1969: viii).

In april 1965 verscheen het volgende berichtje in *De Halve Maen*, het blad van de Holland Society of New York:

DOCTORAL CANDIDATE SEEKS AID

Van Cleef Bachman of 21 Wayside, Short Hills, N. J., a doctoral candidate in history at Johns Hopkins University, would appreciate hearing from any persons who remember even a little of the Dutch dialect formerly spoken in the Hudson and Mohawk valleys, and in New Jersey (“Jersey Dutch”).

He has been studying this dialect in relation to 17th century and present-day Dutch, and is anxious to record words, phrases or rhymes which have been authentically passed down from the Dutch period. Mr. Bachman points out that if an effort to tape-record the remnants of the old dialect is not made very soon, it will become entirely and irretrievably lost.

Proficient in Dutch from childhood, he read many 17th century documents in that language while working for the advanced degree. These readings suggested a comparative study of Dutch usage in the Jersey/Hudson-Mohawk, 17th century, 20th century, and Afrikaans; hence the value of recording the early dialect. Mr. Bachman’s thesis, now in preparation, concerns policies of the West India Company here.

⁶ Voor uitvoeriger informatie over Prince en zijn studie van het Leeg Duits, zie Noordegraaf 2008.

[76] In 1967 begon Bachman met het verwerken en ordenen van materiaal. Omstreeks 1980 echter besloot hij om persoonlijke redenen met het werk aan zijn *Low Dutch - English Dictionary* te stoppen.⁷ In de jaren 1980-83 publiceerde hij nog enkele artikelen over het Nederlands in Noord-Amerika; ze waren gebaseerd op de inleiding tot zijn woordenboek.

Met zijn *Low Dutch - English Dictionary* beoogde Bachman het Leeg Duits te beschrijven zoals het gesproken was ‘in the latter half of the nineteenth and early twentieth centuries by speakers who were mostly born between 1800 and 1860’. Daarnaast was een belangrijke doelstelling de lezer in staat te stellen ‘to reconstruct the pronunciation of Low Dutch as carefully as possible’.

Aan de hand van Bachmans uitvoerige inleiding tot het woordenboek geeft Daan (1987: 68-70) onder meer een bespreking van de belangrijkste bronnen die Bachman gebruikt heeft. Bachman zelf schat dat deze vier ‘major sources’ ongeveer 90 % van het materiaal hebben opgeleverd. Een van die bronnen was het eerder genoemde Prince 1910. Een andere bron was de woordenlijst van een native speaker van het Jersey Dutch, James Storms (1860-1949). Deze beschouwde zich als de ‘last surviving person in my section’ die een woordenlijst van die taal kon vervaardigen (cf. Storms 1964, Introduction). Bij deze gelegenheid wil ik Bachmans overige ‘major sources’ kort aan de orde stellen.

3.1. L.G. van Loon⁸

In de enigmatische Dr L.G. van Loon – een Hollandse neef typeerde hem ooit als ‘brilliant’–, ontmoette Bachman in de tweede helft van de jaren zestig ‘the last real speaker of the dialect’ (Kenney e.a. 1980: 171). Deze typering van Bachmans belangrijkste mondelinge informant verdient enige toelichting. Lawrence Gwyn van Loon (New York City 1903 - Gloversville, New York 1985) verhuisde op tienjarige leeftijd naar Reading, PA. Vanuit deze plaats bezocht hij vaak zijn grootvader van moederskant, Walter Fernando Hill (1856-1925), een onderwijzer die in de Mohawk Valley woonde en werkte en van wie hij Leeg Duits leerde – hij was zelf dus geen native speaker, net zo min als Hill dat waarschijnlijk was. De jonge Gwyn vergezelde zijn vader Frank wanneer die oudere mensen bezocht die de *tawl* nog steeds gebruikten. In 1927 behaalde Van Loon een BA aan de University of Pennsylvania en studeerde vervolgens medicijnen aan de Thomas Jefferson University in Philadelphia, waar hij in 1931 zijn MD behaalde. In de zomers van 1930 en 1932 studeerde hij in de kliniek van het Amsterdamse Wilhelminagasthuis bij de GU-hoogleraar verloskunde [77] en gynaecologie, de katholieke A. H. M. J. van Rooy (1880-1937).⁹ Mogelijk heeft hij zichzelf Nederlands geleerd uit de *Dutch conversation-grammar* van T.G.G. Valette, waarvan in 1928 een vierde uitgave verschenen was. In 1932, ‘whilst in Holland’, trouwde hij met Grietje

⁷ Zijn materiaal is gedeponereerd bij de New York State Historical Association, Cooperstown (cf. Kenney e.a. 1980: 167).

⁸ Deze paragraaf is onder meer gebaseerd op Gehring e.a (1987: 389 evv) en Van Loons exposé in Kenney 1980: 167-169. Dr. Bachman was zo vriendelijk aanvullende gegevens te verschaffen. Hij is hoogstwaarschijnlijk de enige thans nog levende persoon die zowel Van Loon goed gekend heeft als mede diepgaande belangstelling heeft gehad voor diens bijdragen tot de studie van het Leeg Duits. Een foto van Van Loon (uit 1967) is o.a. te vinden op <http://www.ancientfaces.com/research/photo/351750>.

⁹ Het was indertijd niet ongewoon dat studenten, promovendi en assistenten in laboratoria of klinieken van anderen in de zomer enige tijd meewerkten in het lopende onderzoek. Soms is er een spoor van zo’n bezoek te vinden, maar van de meeste bezoekers weten we niets. Officieel moest elke hoogleraar of lector de curatoren toestemming vragen voor elke gastonderzoeker, maar in de praktijk gebeurde dat zelden (vriendelijke mededeling van P.J. Knegtman, Universiteit van Amsterdam).

Prins, de dochter van een elektricien uit Aalsmeer. Toen, terug in de USA, het echtpaar kinderen kreeg, werd er op instigatie van Van Loon thuis aan tafel Nederlands gesproken. In 1948 bezocht hij Nederland opnieuw, ditmaal vergezeld van zijn gezin. Zijn oudste kind, een dochter, was toen elf jaar oud.

In de jaren dertig en veertig voerde Van Loon een huisartsenpraktijk op 941 Franklin Street en daarna op 808 Franklin in Reading, PA. Daarnaast hield hij zich bezig met de studie van het Leeg Duits en het zeventiende-eeuwse Nederlands. In 1938 verscheen bij Martinus Nijhoff in Den Haag zijn *Crumbs from an old Dutch closet. The Dutch dialect of Old New York*,¹⁰ het resultaat van een reeks ontmoetingen met een aantal mensen die geïnteresseerd waren in het Leeg Duits.¹¹ Het boek is ‘one of the most cited sources on the structure of the Dutch dialect of upstate New York and its late survival’ (Buccini 2000: 12). In juni 1939 publiceerde Van Loon over het ‘Jersey Lag Duits’ in *Onze Taaltuin*, het orgaan van de Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. In hetzelfde jaar nog verscheen een artikel van zijn hand over ‘Hedendaagsche Nederduitsche cultuursporen uit de XVIIe eeuw in New York en New Jersey’ in *Eigen Volk*, het orgaan van de Volkskundecommissie van de Akademie. Ik heb nog niet kunnen vaststellen met welke Nederlandse geleerden Van Loon eind jaren dertig schriftelijk contact heeft gehad – wellicht met de toen ook al alomtegenwoordige P.J. Meertens (1899-1985)? Vast staat wel dat hij gecorrespondeerd heeft met de Vlaamse dialectoloog Willem Pée (1903-1986). Overigens is John Dyneley Prince een van degenen geweest die Van Loon hebben aangespoord om zijn kennis van het Mohawk Dutch op papier te zetten.

Van Loons bemoeienis met de Nieuw-Nederlandse periode van de USA resulteerde in 1940 in de publicatie van een ‘Letter from Jeronimus de la Croix to the commissary at Fort Orange and a hitherto unknown map relating to surgeon Van den Bogaert’s journey into the Mohawk country’ in *The Dutch Settlers Society of Albany Yearbook* 15. In 1968 volgde zijn ‘Tawagonshi, the beginning of the Treaty Era’ (*The [78] Indian Historian* 1), een uitgave van de oorspronkelijke Nederlandse tekst van een verdrag dat Nederlandse handelaren in 1613 met enkele Iroquois *chiefs* hadden afgesloten. Beide zeventiende-eeuwse teksten zijn door Gehring e.a. (1985, 1987) als falsificaties gekwalificeerd.

In samenwerking met anderen publiceerde hij in 1980 nog ‘Het Poelmeissie’ (cf. Kenney 1980). An introduction to the Hudson Valley Dutch dialect’, een volksverhaal over een jongen uit Albany die verleid wordt door een mysterieuze en uiteraard schone jonge vrouw. Het is een van de ‘tales from the Hudson River and Mohawk Valley areas of New York spoken in Albany Dutch’ die Van Loon zijn kinderen moet hebben voorgelezen. Van ‘Het Poelmeissie’ en van enkele andere verhalen zijn geluidsopnamen beschikbaar in de Library of Congress; ze dateren van vóór november 1943. Ik kan zeggen dat het een aparte ervaring is om zeventig minuten lang Van Loon

¹⁰ Het boekje verscheen volgens het *Nieuwsblad voor den boekhandel* op 6 april 1938; de prijs bedroeg twee gulden. In het archief-Nijhoff op de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag bevindt zich geen dossier over deze publicatie (vriendelijke mededeling van Kees Thomassen, KB Den Haag). Voor een kritische, maar wel positieve bespreking door L.J. Guittart zie *Museum* 46 (1939), 234-235. Voor andere aankondigingen zie *NTg* 32, 815 en *LB* 32, Bijblad, 96-97.

¹¹ Op 10 juni 1965 schrijft hij aan Bachman: ‘Ek ha as bree en longes Nieuw York end noordlijk Nieuw Jersey doorheen, end alle soorten mensen en aongaond gesproken en altegaar maor twee gevond die kennis genogh bij helden om en eenvoudig gesprek te houwen, end die twee, of hullie nog leewe, moete seker boven negentig jaor oud wese!’ (Collectie Bachman, NYHSA). Een aangepaste versie van de ‘glossary’ van het Mohawk Dutch die door Van Loon is afgedrukt in *Crumbs*, is als bijlage opgenomen in Noordegraaf 2008.

Leeg Duits te horen praten. Merk op dat hij nooit heeft geclaimd dat deze verhalen een getrouwe weergave zouden zijn van hetgeen hij in zijn eigen jeugd had te horen had gekregen – het waren slechts bijgewerkte ‘skeletons’ (cf. Kenney e.a. 1980: 169). Naar zijn zeggen kreeg hij ‘Het Poelmeissie’, ‘een vertessel’, in 1915 te horen. Over de verhalen heeft hij najaar 1944 gecorrespondeerd met de Nederlandse schrijver Jan Greshoff (1888-1971), die toentertijd als regeringsfunctionaris in New York woonde en er belangstelling voor had getoond. Van Loon was vanaf 1955 werkzaam op Molokai, Hawaii, vanwaar hij in 1965 op de oproep van Bachman reageerde.¹² In 1967 vestigde hij zich weer in het oosten van de USA. Het jaar daarop, in 1968, wist hij de hand te leggen op het relatief omvangrijke *Notebook* van zijn ‘otie’, Walter Hill, dat begint met ‘An account of the Laag Duits Language’ en een aanzienlijke ‘Word list’ van het Mohawk Dutch bevat. Het is dan ook niet verrassend dat Bachman het gebruikt heeft als een van de ‘major sources’ voor zijn woordenboek en alle LD woorden uit het *Notebook* heeft verwerkt.

Al met al hebben Bachman en Van Loon jaren lang samengewerkt. De near-native LD speaker Van Loon vulde niet alleen talloze ‘question sheets’ in, maar las zinnen voor en zette die op de band. Een groot aantal woorden is in IPA getranscribeerd. Ook de uitspraak van het Leeg Duits immers zou in het woordenboek vermeld worden.

3.2 Het *Notebook* van Walter Hill

In zijn dissertatie over *The Dutch language in colonial New York* verwijst Gehring (1973: 23) naar een aantal observaties van de negentiende-eeuwer Barend Myndertssen ‘concerning the use of Dutch in the Reformed Church. Walter Hill, a Mohawk Valley school teacher, wrote down the conversation using an original mixture of English and Dutch spelling principles to represent “Low Dutch”’. Ook elders put hij uit ‘the Myndertsse document of 1885’ (1973: 28, 31, 35, 81; cf. 1984: [79] 24).¹³ Het verhaal van Myndertssen, een Mohawk Dutch spreker, is een van de verhalen in het Leeg Duits die in het *Notebook* voorkomen en die interessant kunnen zijn voor de studie van de Leeg Duitse syntaxis. Een kort fragment in voorlopige transcriptie:

Toen ek nen jonger waz – dat waz prääps agtien handert däärtig want ek waz geboare vlak achter de tweede vegterey met Groat Bretäänie [1812-1814] – hadde hullie nou end dan Sondawg säärviz war hullie Lääg Dautiz gebruikt. Ha – dat waz de tyd too de kyere alle haar zatte kinnygaope, end som van de owdez too. Ya. Dat ez somdeng dat hullie hebbe opgegayve yawre glayde want ek ben nou awyl verby de zeuventig end ek kan niet meer erendere hoo lang het ez zentz hullie nen Lääg Dautiz säärviz hadde in de karek. Mar, yoo froog awn de domine end hem layzinge auit de bijbel. Ya. Zie. Hullie hadde nen Voorlayzer,

¹² Zijn brief van 10 juni 1965 aan Bachman begint als volgt: ‘Waarde Heer. Ek leesde met belang in de laatste nummer van de “Halve Maen” jou interest in de laag Duitsch taal van Nieuw York en Nieuw Jersey. Feitlijk doghten ek dat de “interest” even zoo uitgestarv was as den spraake, maor ek zien dat ek het verkeert had’ (Collectie Bachman, NYHSA, Cooperstown).

¹³ Charles Theodor Gehring (geb. 1939) werkte aan zijn proefschrift in de jaren 1968-1973, waarbij hij in de zomer van 1971 op het huidige Meertens Instituut verbleef en door ZWO in staat werd gesteld ‘to assist in research’, d.w.z. samen met o.a. Jo Daan beluisterde hij door haar in Amerika gemaakte bandopnamen ‘to look for English influence’, wat blijkbaar niet altijd een even gemakkelijke opgave was (cf. Daan 1988: 154). De ‘director’ van zijn dissertatie was de bekende Amerikaanse neerlandicus William (‘Bill’) Zeiders Shetter (geb. 1927), die in 1958 over het Jersey Dutch heeft gepubliceerd. Gehring heeft Van Loon verscheidene malen ontmoet.

mar hy waz awl erry owd end moot oagglawze hebbe end boave dit, nenayder west dat niemelt mayr con die owd Hollant bybels layze [...] Agter vayl yawre ek ben erry zayker dat die dominie layzd van de bybel end sprawk van de praykstool awltegawder anderz dan hem sprayke was too die cwawm by unz nen fizzet mawke. Ek hev dekkels gewondert, mar ya, toon ek klayn waz layrnd ek erry froog dat nen groeyend yonger waz mar nen snatneus end diend best de mont howde. (Hill 1890: 17-18).

Hills werk bevat dus niet uitsluitend een woordenlijst. Daan (1987: 68; zie ook Daan 1988: 149) geeft beknopt de inhoud van het *Notebook* weer: Hill behandelt de verschillende woordsoorten, geeft stukken tekst als voorbeeld en noteert enkele duizenden woorden uit het Mohawk Dutch. Dat laatste gebeurt in twee of drie kolommen per bladzijde. Het begin van de letter O bijvoorbeeld is als volgt:

oak - yck
oats - hawver
oath - ayd
obedient - hoarzaam
obese - zwore
obey, to - hoarsamme
objective - bedool
object, an - voar wärp
obligation - skult, verplichteng
oblique - scheun
obliterate - wäg doone.
[...] (Hill 1890: 60)

Qua inhoud een vrij vertrouwde opzet dus: grammatica, woorden en teksten, op zo'n honderd pagina's van groot formaat, met daarbij nog een aantal ingevoegde bladen. Aangenomen wordt dat Hills werk rond 1890 is afgesloten – de laatste aantekening dateert nog uit 1902– en dat hij er op jonge leeftijd al mee begonnen is. Zijn [80] informanten waren voor het merendeel afkomstig uit de Mohawk Valley, 'from Schenectady to Herkimer', plaatsen ten westen van Albany die via google ook voor de eenvoudige neerlandicus vrij snel te localiseren zijn. Het manuscript – ik beschik slechts over een kopie, afkomstig uit het archief te Cooperstown (cf. noot 7) – overtreft qua rijkdom aan gegevens alle andere beschikbare bronnen. Men kan zich voorstellen dat Bachman enthousiast was toen hij eind jaren zestig de beschikking kreeg over (een kopie van) het 'magnificent' *Notebook*, al bleef hij scherp oog houden voor de tekortkomingen en beperkingen die eraan kleven (cf. Bachman 1980: 13-14).

Opgemerkt moet worden dat het *Notebook* niet alleen duizenden LD woorden bevat. Vanaf pagina 76 vindt de lezer 'Some notes on the Iroquois language'. Na deze reeks taalkundige observaties begint 'A little vocabulary of Iroquois words' (87-94): 'The following notes were made with the help of a number of people of the Onondago band and of the Mohawk band whom I visited or visited me at different times' (76). Mohawk en Onondago behoren tot de tien Noord-Irokese talen. Het is me niet bekend of de hier genoteerde gegevens ooit door linguïsten nader bekeken zijn. Bachman noemt de Irokese notities slechts in het voorbijgaan, in andere literatuur worden ze niet vermeld.

Over het tot nu toe alleen in beperkte kring gebruikte *Notebook* valt veel lexicografisch interessants op te merken. Maar gelet op de mij toegemeten ruimte moet ik me hier beperken tot

enkele kanttekeningen naar aanleiding van de vraag die gesteld is naar de authenticiteit ervan.

4. Walter Hill heeft echt bestaan

Zoals gezegd, Van Loon heeft twee maal een tekst in pseudo-zeventiende-eeuws aan de wetenschappelijke wereld voorgelegd (cf. Gehring e.a. 1985, 1987). Zou het ongepubliceerde *Notebook* dan ook niet een product zijn van de ‘whimsical turn of mind’ die Gehring e.a. (1987: 393) aan Van Loon toeschrijven? Met andere woorden, is Van Loon een recidivist en is de schrijver van het *Notebook* wellicht een fictief personage? In ieder geval is het zo dat na de onthullingen van Gehring e.a. ook de studies die Van Loon aan het Leeg Duits heeft gewijd met terugwerkende kracht in een geur van onbetrouwbaarheid zijn komen te staan (cf. Buccini 1995: 212n, 2000: 12).¹⁴ Dat zou betekenen dat diverse voor- en naoorlogse neerlandici zich op het verkeerde been hebben laten zetten, onder wie de taalkundig adviseur(s) van de firma Nijhoff, alsmede Jac. van Ginneken, hoofdredacteur van *Onze Taaltuin*, die zelf wel drie keer over het ‘Amerikaansch Nederlands’ had geschreven, en redactiesecretarissen als J. Wils en P.J. Meertens, maar ook de dialectologe Jo Daan. Gehring (1973) gaat uit van de betrouwbaarheid van Van Loons gegevens, terwijl ook Van Marle c.s. in de jaren negentig nog zonder waarneembare distantie verwijzen naar het vooroorlogse taalkundige werk van Van Loon (cf. Van Marle & Smits 1993: 317, 320).

In 2001 gaf Van Marle in een voetnoot te kennen dat hij twijfelde aan de authenticiteit van het werk van Walter Hill. Later, in een interview (2003) en in een [81] congresbijdrage (2008), stelde hij onomwonden dat het *Notebook* vervaardigd was door Van Loon zelf. Zoiets doet sommige neerlandici ongetwijfeld denken aan het *Oera Linda-boek* en aan WNT-redacteur Eelco Verwijs (1830-1880), die een belangrijk aandeel in die beruchte mystificatie heeft gehad. Verwijs had bijvoorbeeld, zoals we weten, geen enkele moeite met het vervaardigen van Middelnederlandse gedichten die niet van echt waren te onderscheiden.

Probleem is nu dat papier en inkt van het *Notebook* nog niet aan laboratoriumtests onderworpen zijn, zoals dat bijvoorbeeld met *De dagboeken* van Anne Frank (1929-1945) gebeurd is. Daarom zijn we voor de bepaling van de echtheid van het in de archieven van de NYHSA te Cooperstown berustende manuscript vooralsnog aangewezen op historische en taalkundige analyse. De moeilijkheid daarbij is dat we niet over andere, onafhankelijke bronnen beschikken die ons iets vertellen over het Leeg Duits zoals dat in de jaren 1870-1890 gesproken is. Als de door Hill opgetekende verhalen authentiek zijn, dan zijn ze enkele decennia vóór het onderzoek van Prince verzameld; twee ervan zijn dan bovendien afkomstig van informanten geboren rond 1800; die waren volwassen vóór de invoering van de algemene (Engelstalige) leerplicht. Het is dus mogelijk dat zij het Leeg Duits beter beheersten dan de informanten van Prince. De Nederlandse dominee G.B. Bosch (1794-1837), die in 1826 gereisd heeft in de gebieden waar Leeg Duits gesproken werd, maakt in zijn reisverslag nergens een opmerking over gebrekkige taalbeheersing van de kant van Leeg Duits sprekenden (cf. Noordegraaf 2008).

Voor alle duidelijkheid wil ik hier opmerken dat Walter Hill echt heeft bestaan; een kopie van zijn overlijdensacte bijvoorbeeld bevindt zich in de Collectie-Bachman te Cooperstown. Verder heeft Bachman zelf de in het *Notebook* vermelde personen en plaatsen in de archieven nagetrokken. Op basis van de beschikbare documenten heeft hij geconcludeerd dat het werk inderdaad van de

¹⁴ Voor zover ik weet, heeft Buccini zijn claims inzake de onbetrouwbaarheid van Van Loons materiaal nog niet aan de hand van concrete voorbeelden onderbouwd.

hand van Walter Hill is.

En om, tot slot, terug te keren naar de eerste paragraaf van deze bijdrage: in het laatste gedeelte van het *Notebook* vinden we zoals gezegd ‘Some notes on the Iroquois language’ en ‘A little vocabulary of Iroquois words’. Ook deze onderdelen zouden bij verder onderzoek in de beschouwing moeten worden betrokken en met andere woordenboeken van indianentalen vergeleken kunnen worden.

5. Fazit

Als geen ander is Fons Moerdijk vertrouwd met de problemen die aan het maken van woordenboeken verbonden zijn. Zijn vijfenzestigste verjaardag valt middenin het Hudson jaar en vanwege deze unieke samenloop van omstandigheden leek het me niet ongepast om hem te confronteren met de problematiek van het Leeg Duitse woordenboek. Het is duidelijk dat er nog een en ander valt uit te zoeken. Welnu, sommige geleerden krijgen in hun leven meerdere feestbundels aangeboden.¹⁵ De keuze van een onderwerp voor een volgende bundel hoeft dus niet moeilijk te zijn. [82]

Bibliografie

Bachman, Van Cleaf (1969), *Peltries or Plantations. The Economic Policies of the Dutch West India Company in New Netherland 1623-1639*. Baltimore & London, The John Hopkins Press.

Bachman, Van Cleaf. (z.j. [1980.]), *Introduction to Low Dutch Dictionary*. Unpubl. ms.

den Besten, Hans & Frans Hinskens (2005), ‘Diversificatie van het Nederlands door taalcontact’, in: *Nederlandse Taalkunde* 10, 283-309.

Buccini, Anthony F. (1995), ‘The Dialectical Origins of New Netherland Dutch’, in: *Dutch Linguistics in a Changing Europe. The Berkeley Conference on Dutch Linguistics 1993*. Ed. by Thomas Shannon and Johan P. Snapper. Lanham etc., University Press of America, 211-263.

Buccini, Anthony F. (2000), ‘*Swannekens Ende Wilden*: Linguistic Attitudes and Communication Strategies among the Dutch and Indians in New Netherland’, in: *The Low Countries and the New World(s): Travel, Discovery, Early Relations*. Ed. by Johanna Prins a.o. Lanham etc, University Press of America, 11-28.

Daan, Jo (1987), *Ik was te bissie ...: Nederlanders en hun taal in de Verenigde Staten*. Zutphen: De Walburg Pers. (<www.dbnl.org>).

Daan, Jo (1988), ‘Problems of code-switching : dialect loss of immigrants of Dutch descent’, in: *Papers from the Third Interdisciplinary Conference on Netherlandic Studies, held at the University of Michigan, Ann Arbor, 12-14 June 1986*. Ed. by Ton J. Broos. Lanham [etc.] , University Press

¹⁵ Cf. Ingo von Münch, ‘Das Festschriftwesen und -unwesen’, in: *Neue Juristische Wochenschrift* 44, 3253-3256.

of America, 149-155.

Gehring, Charles (1973), *The Dutch Language in Colonial New York: An Investigation of a Language and Its Decline and Its Relationship to Social Change*. Ph.D. dissertation, Indiana University.

Gehring, Charles (1984), 'The survival of the Dutch language in New York and New Jersey', in: *De Halve Maen* LVIII, no.3, 7-9, 24.

Gehring, Charles T. en William A. Starna (1985), 'A case of fraud: The Dela Croix letter and map of 1634', in: *New York History* 66, 249-261.

Gehring, Charles T., William A. Starna en William N. Fenton (1987), 'The Tawagonshi Treaty of 1613: The Final Chapter', in: *New York History* 68, 373-393.

van Hal, Toon (2008), *Moedertalen & taalmoeders. Methodologie, epistemologie en ideologie van het taalvergelijkend onderzoek in de renaissance, met bijzondere aandacht voor de bijdrage van de humanisten uit de Lage Landen*. Diss. KU Leuven.

Hesseling, D.C. (1913), ['J. Dyneley Prince'], in: *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal en Letterkunde* 32, 306n.

Hill, Walter Fernando (z.j. [ca. 1890]), *Notebook*. Unpubl. ms. (New York State Historical Association, Cooperstown, USA).

Jacobs, J.A. (1996), 'Johannes de Laet en de Nieuwe Wereld', in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* 50, 108-130.

Kenney, Alice P., Van Cleef Bachman & Lawrence G. van Loon (1980), '“Het Poelmeisie”. An introduction to the Hudson Valley Dutch dialect', in: *New York History* 61, 161-185.

de Laet, Johannes (1643), *Notae ad dissertationem Hugonis Grotii De origine gentium Americanarum*. Amsterdam, Elzevier.

van Loon, L.G. (1939), 'Hedendaagsche Nederduitsche cultuursporen uit de XVIIe eeuw in New York en New Jersey', in: *Eigen Volk* 11, 337-344.

van Loon, L.G. (1939-1940), 'Letter from Jeronimus de la Croix to the commissary at Fort Orange and a hitherto unknown map relating to surgeon Van den Bogaert's journey into the Mohawk country', in: *The Dutch Settlers Society of Albany Yearbook* 15, 1-9.

van Loon, L.G. (1968), 'Tawagonshi, the beginning of the Treaty Era', in: *Indian Historian* 1, 22-26. (Repr. in Rupert Costo (ed.), *The American Indian Reader*. Vol. 4. *History*. San Francisco : Indian Historian Press, 1974, 38-44).

van Marle, Jaap (2001), 'American "Leeg Duits" ('Low Dutch') – a neglected language', in: *Global Eurolinguistics. European Languages in North America – Migration, Maintenance and Death*. Ed. by P. Sture Ureland. Tübingen, Niemeyer, 79-101.

van Marle, Jaap (2003), 'Toen cowboys en Indianen Nederlands spraken'. Interview door Bea Ros, in: *Taalschrift. Tijdschrift over taal en taalbeleid* 14-11-2003. <www.taalschrift.org/reportage/000303.html>

[83]

van Marle, Jaap (2008), 'Myths and Forgeries Relating to American 'Low Dutch', with special Reference to Walter Hill's Notebook', in: *From De Halve Maen to KLM. 400 Years of Dutch American Exchange*. Ed. by Margriet Bruyn Lacy, Charles Gehring & Jenneke Oosterhoff. Münster: Nodus Publikationen, 321-329.

van Marle, Jaap en Caroline Smits (1993), 'The inflectional system of overseas Dutch'. *Historical linguistics 1989. Papers from the 9th International Conference on Historical Linguistics, Rutgers University, 14-18 August 1989*. Ed. by Henk Aertsen and Robert J. Jeffers. Amsterdam & Philadelphia, John Benjamins, 313-328.

Megapolensis, Johannes (1644), *Een kort ontwerp van de Mahakvase Indiaenen, haer Landt, Tale, Statuere, Dracht, Godes-Dienst ende Magistrature, aldus beschreven ende nu kortelijck den 26 Augusti 1644 opgesonden uyt Nieuwe Nederlant*. Alkmaar, Ysbrant Jansz. van Houten. (Ook in: Joost Hartgers, *Beschryvinghe van Virginia, Nieuw Nederlandt, Nieuw Engelandt, en d' Eylanden Bermudes, Barbados, en S. Christoffel. Dienstelyck voor elck een derwaerts handelende, en alle voortplanten van nieuw Colonien*. Amsterdam, Hartgers 1651, 42-49 <www.stuyvesant.library.uu.nl/archief2.htm>).

Meiser, G.M. (1981), 'Dr. Lawrence G. van Loon', in: *Historical review of Berks County* 46:3, 90-92.

Noordegraaf, Jan (2008), 'Nederlands in Noord-Amerika. Over de studie van het *Leeg Duits* (Low Dutch)' in: *Trefwoord, tijdschrift voor lexicografie*, december 2008.1-29. <www.fryske-akademy.nl/fa/uitgaven/trefwoord/trefwoord>.

Prince, J. Dyneley (1910), 'The Jersey Dutch dialect', in: *Dialect Notes* 3, 459-484.

Prince, J. Dyneley (1913), 'A text in Jersey Dutch', in: *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* 32, 306-312. <http://www.dbnl.org/tekst/_tij003191301_01/_tij003191301_01_0032.htm>

Prince, J. Dyneley en Frank G. Speck (1904), 'Glossary of the Mohegan-Pequot language' in: *American Anthropologist*, N.S. 6:1, 18-45.

Shetter, William Z. (1958), 'A final word on Jersey Dutch'. *American Speech* 33, 243-251.

Storms, James B.H. (1964), *A Jersey Dutch vocabulary*. Park Ridge, N.J., Pascaek Historical Society.

Zeisberger, David (1887), *Zeisberger's Indian dictionary, English, German, Iroquois - the Onondaga - and Algonquin - the Delaware*. Ed. by Eben Norton Horsford. Cambridge, Cambridge University Press.